

A tanodaszféra és a TanodaPlatform kapcsolódási pontjai

Fejes József Balázs és Szűcs Norbert

E fejezettel a célunk, hogy röviden felvázoljuk a tanodaszféra múltját és néhány központi dilemmáját, és erre építve bemutatassuk, milyen igények hívták életre a TanodaPlatform elnevezésű kezdeményezést. Az írás első részében a tanoda meghatározására teszünk kísérletet, majd a tanodák finanszírozását tekintjük át, ezt követően a TanodaPlatform kitűzött céljait, törekvéseit és legfontosabb eredményeit ismertetjük.

A tanoda meghatározása

A magyarországi formális oktatási rendszer – többek között az oktatás méltányossága szempontjából – fokozódó mértékű diszfunkcionális működése miatt (*Csapó, Fejes, Kinyó és Tóth, 2014*) egyre inkább szükség van a közoktatási rendszeren kívül működő hátránykompenzáló és esélyteremtő programokra (*Csovsics, 2016* jelen kötet; *L. Ritók, 2016* jelen kötet). Ezen programok egy lehetséges megvalósulási formája a tanoda. A tanoda civil vagy egyházi szervezetek által működtetett, helyi sajátosságokra, a gyermekek, fiatalok önkéntes részvételére és egyéni szükségleteire építő innovatív szemléletű hátránykompenzáló kezdeményezés, amely egy autonóm módon használt közösségi szintéren valósul meg. A tanoda olyan, a személyiségfejlődés egészét szem előtt tartó komplex szolgáltatást nyújt, amelyet a közoktatási rendszerben kevésbé sikeres, a társadalmi perifériára szoruló gyermekek és fiatalok korlátozottan vagy egyáltalán nem érhetnek el.¹

A tanodák létrehozásában alapvető szerepet játszott az a feltételezés, hogy a „hagyományos” iskola a hátrányos helyzetű és roma tanulók sajátos szükségleteihez nem alkalmazkodik megfelelően, így lehetőség szerint egy eltérő szemléletű intézmény ellensúlyozó tevékenységére van szükség (pl. *Kerényi, 2005*). Ebből következően a tanoda általában az iskolától független, legtöbbször térben is elkülönülő kezdeményezés.² Ugyanakkor hatékonyságának növelése szempontjából lényeges, hogy a tanoda a közoktatási intézménnyel szorosan együttműködjön (l. *Márton, 2016* jelen kötet).

1 A fenti definíciót a TanodaPlatform szakértői határozták meg, annak tekintetbe vételével, milyen komplex tevékenységet végeznek a tanodák.

2 A térbeli elkülönülést segítette korábban a tanodapályázatok azon kikötése, mely szerint a tanoda és a közoktatási intézmény helyrajzi száma nem lehet azonos. A pályázatok a személyi függetlenséget is támogatják, így nem javasolják, hogy a tanodaprogramokban azokat a pedagógusokat alkalmazzák, akik a közoktatási intézményekben oktatják a tanodai tanulókat. Ugyanakkor e kitétel nem valósul meg maradéktalanul (l. *Németh, 2009*).

Az angol nyelvre *iskola utáni támogató programnak* vagy *extrakurrikuláris délutáni iskolának* fordított kifejezések (REF, 2009) beszédesek, hiszen a tanodák a kötelező iskolai foglalkozások mellett, délután és/vagy hétfégenként, a tanulók önkéntes részvételével működnek. A tanodák tevékenységeinek lényeges, a formális oktatástól eltérő jellemzőjének a célcsoport sajátosságaihoz rugalmasan alkalmazkodó működésmódját, komplex pedagógiai megközelítését tekinthetjük, amely számos olyan lehetőség kiaknázását lehetővé teszi, amelyek a formális oktatás keretei között alig vagy jóval nehezebben megvalósíthatók. Példaként a szabadidős és a közösségfejlesztő programokat (Kelemen, 2016 jelen kötet), a megszokottól eltérő pedagógus–diák viszonyt, valamint a roma tanulók identitását megerősítő tevékenységeket említhetjük (Baráth, 2016 jelen kötet).

Megjegyezzük, hogy számos oktatási tevékenységet folytató intézmény, szervezet létezik, amely az iskola régies elnevezését felvéve a *tanoda* nevet viseli, ugyanakkor nem tartozik az előzőekben leírt kezdeményezések közé (pl. színtanodák). Emellett találkozhatunk olyan szerveződésekkel is, amelyek céljaikban, működésükben jelentős átfedést mutatnak ugyan a tanodákkal, de azoktól lényegesen eltérő vonásokkal is rendelkeznek (pl. Belvárosi Tanoda, Láthatatlan Tanoda).³ Megemlíthető továbbá néhány olyan kezdeményezés is, amelyek elnevezésében nem szerepel a tanoda kifejezés, azonban az általuk végzett tevékenységek megfelelnek a korábban leírtaknak, így a tanodák közé sorolhatók. Mohácsi (2005) tanodai jó gyakorlatokat összegyűjtő munkájában a tanoda típusú programok között tartotta számon például a nagykanizsai Hétfégi Kollégiumot.

A tanodák finanszírozása

Az első tanodák a 90-es évek közepén jelentek meg, fenntartásuk elsősorban adományokhoz kötődött (pl. Szőke, 1998). Az ezredforduló után megtörtént a tanodák „legitimációja”, a 2003. szeptember 1-jétől hatályos közoktatási törvényben nevesítik a tanodát, majd több pályázatot írnak ki finanszírozásuk érdekében, amelyekhez egyre magasabb keretösszeg társul (1. táblázat). A pályázati források elérhetősége következtében elindul a tanodamozgalom, vagyis egyre növekvő számban szerveznek tanoda típusú kezdeményezéseket. Az 1. táblázatban felsorolt kiírások mellett többek között 2005-ben és 2006-ban az Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium által finanszírozott, „*A roma telepeken élők lakhatási és szociális integrációs modellprogramja*” elnevezésű kezdeményezéshez kapcsolódva a Szociális és Munkaügyi Minisztérium, a Roma Oktatási Alap, a

3 Az 1990-ben induló Belvárosi Tanoda olyan érettségit adó középiskola, amely a középfokú oktatásban sikertelen 16–25 éves fiatalokkal foglalkozik (Szebényi, 2006). A Láthatatlan Tanoda az Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek Alapítvány által szervezett, önkéntesek munkájára építő mentorprogram (Balogh, 2016 jelen kötet).

települések önkormányzatai és civil szervezetek együttműködésének keretében ugyancsak támogattak néhány tanodát (Németh, 2009).

A központi források hatására felduzzadt a tanodák száma, azonban e források nem folyamatosak, az egyes pályázati kiírások között esetenként évek telnek el, ami a többségében civilszférához kötődő, egyébként is instabil anyagi háttérrel rendelkező kezdeményezések folytonosságának akadályát jelenti (l. Lányi, 2008; Krémer, 2008).⁴ A finanszírozási problémák súlyosságát kiválóan szemlélteti, hogy a 2012 áprilisában rendezett, „*Kié a tanoda?*” címet viselő konferencián megjelent tanodák és civilszervezetek képviselői, valamint szakértők által megfogalmazott javaslatgyűjtemény első pontja a tanodák folytonos finanszírozásának szükségességére hívja fel a figyelmet: „*Feltétlenül szükséges a sikeresen működő tanodák programfinanszírozásának folyamatossá tétele, mert az eddigi tanodaprogramok közötti egy-két éves szünetek a folyamatos fejlesztőtevékenységet igénylő pedagógiai, szociálpedagógiai és közösségfejlesztő munka eredményességét súlyosan korlátozzák, sőt sok esetben lehetetlenné teszik.*” (Kié a tanoda, 2012)

A nyerteslistákon szereplő szervezetek összevetéséből kirajzolódó kép szerint eddig közel 300 tanodát támogattak HEFOP- és TÁMOP-forrásokból. Emellett más forrásokból is működhetnek, működhetnek tanodák (pl. Farkas, 2008; REF, 2012). Fejes (2014) számításai szerint a tanodák jelentős része mindössze egy-egy pályázati ciklus erejéig működött, rendkívül alacsony a folyamatosan működő tanodák aránya. Az 1. táblázatból az is kiolvasható, hogy a tanodaprogramra szánt források összességében növekedtek, azonban a pályázati futamidőt és az inflációt is figyelembe véve, az egy tanodára és tanulóra jutó költségek jelentősen csökkentek. Eközben a tanodákkal szemben megfogalmazott elvárások folyamatosan növekedtek (l. Fejes, 2014), egyre inkább alulfinanszírozottá téve a tanodaprogramokat.

4 A finanszírozási gondok nemcsak a pályázati ciklusok között, hanem az egyes pályázatok megvalósítását kísérő likviditási nehézségek kapcsán is megjelentek (l. Lányi, 2008; Krémer, 2008).

1. táblázat. *A tanodapályázati kiírások néhány jellemzője a finanszírozás szempontjából*

Pályázat kód-száma	Pályázat címe (pályázati kiírás éve)	Támogatás keretösszege (Ft)	Igényelhető összeg/tanoda (Ft)	Nyertes tanodák száma	Megvalósítási idő (hó)
HEFOP/2004/2.1.4	Modell értékű tanoda típusú (extrakurrikuláris) tevékenységek támogatása a hátrányos helyzetű tanulók iskolai sikeressége érdekében (2004)	300 millió	12–15 millió	23	10–24
HEFOP/2005/2.1.4.B	Tanoda programok támogatása (2005)	515 millió	15–19 millió	27	20–24
TÁMOP-3.3.5/A/08/1 TÁMOP-3.3.5/A/08/1/KMR	Tanoda programok támogatása (2008)	1,3 milliárd	14–22 millió	55	20–24
TÁMOP-3.3.7/09/1 TÁMOP-3.3.7/09/2	Minőségi oktatás támogatása, valamint az egész életen át tartó tanulás elősegítése a kultúra eszközeivel az LHH kistérségek esélyegyenlősége érdekében (2009)	n. é.	n. é.	9	n. é.
TÁMOP-3.3.9.C-12 TÁMOP-3.3.9.A-12/1-KMR TÁMOP-3.3.9.A-12/2	A halmozottan hátrányos helyzetű tanulók iskolai lemorzsolódását csökkentő intézkedések támogatása – Tanoda típusú programok támogatása (2012)	4 milliárd	10–30 millió	179	20–28
EFOP-3.3.1-15	Tanoda programok támogatása **	5 milliárd	25–30 millió	170–200	24–35***

Megjegyzés: az azonos tartalmú, de különböző régiókra kiírt, így eltérő azonosító számú pályázatokat összeszelve kezeljük; n. é.: nem értelmezhető, mivel a kiírás a tanodák működtetésére fordítható forrásokat más célokra fordíthatókkal együtt kezeli, esetenként több településen működő tanodahálózat kialakítását támogatja;

**Polyacskó* (2013) alapján, a rendelkezésre álló keretösszeg és a ténylegesen odaítélt támogatás eltérhet;

**az elbírálási folyamat lezárását megelőzően készült az írás, így kisebb eltérések lehetségesek;

***a projektzárás legkésőbbi dátuma, a rendelkezésre álló keretösszeg és az előzetes finanszírozás szabályozatlansága miatt valószínűleg a 30 hónapot meghaladó működés.

A tanodák működését elsősorban az Európai Unió strukturális alapjaiból biztosítják, azonban e programok fejlesztési és nem fenntartási célúak, vagyis a tanodák folyamatos működése nem biztosítható kizárólag ezekre a forrásokra támaszkodva. A probléma rövid távú megoldása érdekében 2012 elején a Roma Oktatási Alap és a Nyílt Társadalom Alapítvány *Szükség Alapot* hozott létre, ami azon működő tanodák számára kínált segítséget, amelyek jelentkezni kívántak a következő

tanodapályázatra, de a működési költségeiket nem tudták biztosítani a támogatás megérkezéséig (REF, 2012). Emellett Heindl (2011) javaslatára hivatkozhatunk, ami a tanodának mint önálló közoktatási intézménytípusnak a közoktatás rendszerébe való beemelését sürgeti, előrevetítve ezzel a finanszírozás kérdésének hosszú távú megoldását.⁵ E javaslat kapcsán megjegyezzük, hogy a tanodák „iskolásítása” a rugalmasság elvesztésének veszélyét hordozhatja magában. Vagyis a finanszírozási problémák rendezésének szükségessége ellenére nem egyértelmű, hogy e megoldás kedvező hatást gyakorolna a hátrányos helyzetű tanulók oktatásának minőségére. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy mind a megalapozott hatásmérés, mind a sikeres beavatkozás gátja a folytonos működés hiánya. Továbbá amennyiben a tanodákat – célrendszerük és finanszírozásuk tekintetében – hosszú távon a köznevelési rendszerhez kapcsoljuk és tömegesítjük, elismerjük az állami rendszer hátránykompenzáló törekvéseinek kudarcát és felmentjük e tevékenység megszervezésének felelőssége alól.

A TanodaPlatform

A létrehozás okai

A magyarországi tanodák működésének elmúlt két évtizedében a célkitűzések, a módszerek, valamint a szakmai színvonal szempontjából a tanodák jelentősen differenciálódtak. A növekvő támogatási források ellenére kevés számszerűsíthető eredményt mutathatnak fel, a formális oktatás irányába pedig a mozgalom kezdetének eredményeihez és ethoszához képest viszonylag kevés pedagógiai innovációt közvetítettek, sőt a közoktatás szereplőinek többsége számára jelenleg is alig ismert a tanodamodell (Fejes, 2014; Németh, 2013). Mindehhez hozzátartozik, hogy egyrészt pedagógiai szempontból, másrészt a tanodát fenntartó szervezet működése, humán erőforrás háttere szempontjából mindvégig jelentős problémát jelentett, hogy a források, így a tanodák többségének működése nem volt folytonos.⁶ A hatások kimutatását a tanodák instabil, illetve rövid ideig tartó működése mellett tovább nehezítette, hogy nem valósult meg a tanodák központi hatásvizsgálata.

A TÁMOP 3.3.9 tanodaprogram projektciklusában közel 180, többségében akkor induló tanoda kapott pénzügyi támogatást. Az eltérő tapasztalattal és felkészültséggel rendelkező fenntartóknak a tanoda célcsoportjával, feladatával, módszertanával kapcsolatos álláspontja rendkívül széles skálán mozgott. A tanodaprogram kiszélesedése és az egyértelműen azonosítható nehézségek ellenére a tanodák szakmai működését és adminisztratív feladatainak teljesítését kezdetben

5 A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény már nem említi meg a tanodát.

6 A folytonosság hiánya az oktatás méltányosságát célzó programok általános jellemzője (l. Kende, 2015).

nem kísérte központi támogató program, mely képzésekkel, szupervízióval, szakmai monitoringgal, hálózatszervező munkával segíthette volna elő a projektek sikeresebb megvalósítását.⁷ Bár jelentős támogató program a korábbi ciklusokban sem valósult meg, a korábbi pályázatok jóval kevesebb új belépőt vonzottak.

A támogató központi program hiányát felismerve a Motiváció Oktatási Egyesület⁸ 2013 decemberében létrehozta a TanodaPlatform⁹ elnevezésű szakértői csoportot, mely a hálózatszervező munka következtében ma már egy tanodahálózatként is értelmezhető. A kezdeményezés célja egyrészt hatékony érdekképviselőt megvalósítása a tanodák szerepének tisztázásáért, egy kiszámíthatóbb finanszírozásért, a tanodai munka elismertségének növeléséért, másrészt a *hálózatépítés* elősegítése, harmadrészt a tanodák munkájának *szakmai támogatása, fejlesztése*.

A TanodaPlatform e három alapvető irányvonala egymást erősíti. A relevánsnak ítélt módszereket, fejlesztéseket a szakértői csoport tagjai sikeresen képviselik az érdekérvényesítés szakmai dimenzióiban (pl. Tanodasztenderd). A szakmai műhelyek a tanodák közötti együttműködést is támogatják, illetve a jó gyakorlatokat bemutató és adaptáló tanodák a TanodaPlatform hálózatosodását erősítik. A hálózat erősítésével és növelésével az érdekérvényesítő tevékenység nagyobb legitimitást kap, illetve a módszertani innovációk szélesebb körben terjedhetnek el.

Érdekérvényesítés

A TanodaPlatform elindításakor az alapvető cél a tanodák optimálisabb megvalósításának a biztosítása volt. A lobbitevékenység fókuszában 2014 első felében mégsem ez, hanem a tanodák létjogosultságának, szükségességének bizonyítása állt, hogy minél nagyobb súllyal szerepelhessen ez a terület a 2014–2020 időszak európai uniós fejlesztési dokumentumaiban. Hónapokon keresztül nem volt egyértelmű ugyanis, hogy a jövőben jutnak-e európai uniós fejlesztési források a tanodák finanszírozására. Az egész napos oktatás paradigmája és az “államosítási szemlélet” miatt a döntéshozók egy része megkérdőjelezte e civil kezdeményezések relevanciáját. A TanodaPlatform tagjai informális és formális lobbitevékenységet fejtettek ki ebben az időszakban, például az Antiszegregációs Kerekasztal elé tárva a tanodák létjogosultságát könnyen értelmezhető módon alátámasztó „*A tanodák lehetőségei a társadalmi integráció elősegítésében*” című dokumentumot.¹⁰

7 2015-től a Türr István Képző és Kutató Intézet TÁMOP-3.3.13-13/1-2013-0001 azonosítószámú, Eötvös József Program Pedagógiai-szakmai szolgáltató intézet fejlesztése és Projektháló című programjának keretében létrejött egy Tanoda Munkacsoport, mely elsősorban a következő pályázati ciklus előkészítésére koncentrált, kutatások, képzések, háttérelmzések megvalósításával.

8 www.motivaciomuhely.hu

9 www.tanodaplatform.hu

10 http://tanodaplatform.hu/wp-content/uploads/2014/04/miert_kell_tanoda.pdf

A bizonytalanság szakasza véget ért, amikor 2015 áprilisában a Magyar Közönyben megjelent a 1210/2015. (IV. 10.) Kormányhatározat,¹¹ melyben szerepelt az EFOP-3.3.1 Tanoda programok támogatása című pályázati felhívás, 2015. szeptemberi kiírási dátummal.¹² Ugyanakkor mindez azt is jelentette, nem sikerült elérni, hogy a tanodák finanszírozása folyamatos legyen.

Ezt követően a TanodaPlatform szakértői a pályázati kiírás optimalizálását tekintették feladatuknak. A cél elérése érdekében a TanodaPlatform több tagot is delegált a következő pályázati kiírás szakmai tartalmát előkészítő Türr István Képző és Kutató Intézet Eötvös József Program Tanoda Munkacsoportjába (továbbiakban: TKKI). Itt részt vettek a tanoda szakmai vezető és tanoda tanácsadó képzés kialakításában és megvalósításában, továbbá meghatározó szerepet játszottak a Tanodaszterd újragondolásában.

Hálózatépítés

2014-ben mennyiségi szempontokra fókuszálva kezdődött meg a tanodákból és tanoda jellegű programokból álló hálózat szervezése. Nem fogalmazódtak meg szakmai-etikai követelmények a csatlakozni kívánó szervezetekkel szemben. Az ismert tanodák közel fele jelentkezett be a TanodaPlatform regisztrációs felületére. A TanodaPlatform honlapja által a szakmai együttműködésre nyitott tanodák olyan felülethez jutottak, amely segítségével közzétehetnék elérhetőségeiket az érdeklődők számára.

A TKKI tanodaszférában megfigyelhető aktivizálódására (pl. Magyarországi Tanodahálózat megszervezése) és a TanodaPlatform 2014-2015. évi rendezvényeinek tapasztalataira reagálva a TanodaPlatform szervezői úgy határoztak, hogy a hálózatépítő célok újragondolásával a jövőben a tanodák szűkebb – szakmai, esélyegyenlőségi, társadalomfejlesztési szempontból azonos alapelveket valló – köréből egy jóval intenzívebben együttműködő, kisebb létszámú, módszertani innovációkban és proaktív kezdeményezésekben élen járó hálózat építését kezdik meg.

Szakmai támogatás, fejlesztés

A fejlesztő tevékenységek elindítását egy helyzetelemző időszak előzte meg. A TanodaPlatform szakértői azonosították a tanodákkal dolgozó erőtereket, mezoszintű hálózatokat; elkészítették a tanodamozgalom fejlődéséről, finanszírozási időszakairól szóló áttekintést; összegyűjtötték a tanodákkal kapcsolatos releváns szakirodalmakat,¹³ lehetőség szerint a TanodaPlatform honlapján hozzáférhetővé

11 Az Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program 2015. évre szóló éves fejlesztési keretéről szóló civil kritikát az Autonómia Alapítvány sajtóközleményben fogalmazta meg. <http://autonomia.hu/hu/hirek/eu-s-penzek-felhasznalasa-az-autonomia-alapitvany-sajtokozlomenye>

12 Végül 2015 októberében jelent meg a konvergencia régiók pályázati kiírása, decemberi beadási határidővel.

13 http://tanodaplatform.hu/?page_id=15

téve; elemezték a TÁMOP-finanszírozású tanodák működési problémáit; továbbá 26 tanodáról készítettek esettanulmányt. *Mindezen tapasztalatokat egy policy paper-ben összegezték, továbbá elkészítették a tanodák működési rendszerét és tevékenységeit alapvetően meghatározó Tanodasztekerd megújított változatát. A dokumentumot felajánlották a TKKI Tanoda Munkacsoport számára, amely kiindulási alpnak tekintette azt, s egy közös fejlesztési folyamatot követően elfogadta.*

A módszertani innovációk disszeminációja szakmai műhelyek keretében valósult meg, melyek során négy-öt tanoda, tanoda jellegű kezdeményezés mutatta be egy témakörhöz tartozó gyakorlatát, majd egy moderált beszélgetés keretében vitatták meg az előadók és a megjelent tanodapedagógusok a felmerülő metódusok sajátosságait, adaptációs lehetőségeit. A témakörök kijelölésénél és az előadók felkérésénél fontos szempont volt, hogy gyakorlatorientált, konkrét – így igény esetén adaptálható – példák kerüljenek bemutatásra. A feldolgozott témák a következők voltak: jutalmazó rendszerek működtetése, önkéntesek bevonása a tanoda munkájába, pályaorientációs gyakorlatok, integrációs programok megvalósítása, migráns célcsoport a tanodában, társasjáték-pedagógia alkalmazása, szövegértés-fejlesztési programok, mérés-értékelés. A szakmai műhelyekről 10-15 perces módszertani kisfilmek készültek,¹⁴ és szakmai publikációk jelentek meg.

A tanodák pedagógiai munkájának fejlesztése érdekében szövegértés-fejlesztés, valamint társasjáték-pedagógia témakörökben módszertani képzéseket akkreditált a Motiváció Oktatási Egyesület, és képzéseket szervezett a TanodaPlatformhoz csatlakozó tanodák számára. E célkitűzés keretében fejlesztették ki és juttattak el tanodákhoz a szociális kompetenciát fejlesztő Szitu nevű társasjátékot. A tanodaprogramban dolgozó pedagógusok, mentorok, önkéntesek hatékonyabb munkavégzését tanodai mentorképzés fejlesztésével támogatták, a CooParent program keretében pedig egy olyan képzés fejlesztésén dolgoztak, amely sikeresebbé teszi a hátrányos helyzetű szülőket gyermekeik iskolai előrehaladásának támogatásában.

Irodalom

- Balogh Bea (2016): Láthatatlan Tanoda – az integráció menő. In: Fejes József Balázs, Lencse Máté és Szűcs Norbert (szerk.): *Mire jó a tanoda? A TanodaPlatform keretében összegyűjtött innovációk, kutatások, történetek*. Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged. 241–245.
- Baráth Szabolcs (2016): Romológiai tartalmak interiorizációs lehetősége tanodában. In: Fejes József Balázs, Lencse Máté és Szűcs Norbert (szerk.): *Mire jó a tanoda? A TanodaPlatform keretében összegyűjtött innovációk, kutatások, történetek*. Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged. 110–120.
- Csapó Benő, Fejes József Balázs, Kinyó László és Tóth Edit (2014): Az iskolai teljesítmények alakulása Magyarországon nemzetközi összehasonlításban. In: Kolosi Tamás és Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport 2014*. TÁRKI, Budapest 110–136.
- Csovcsics Erika (2016): Közös gyerekünk. Iskola és tanoda együttműködése. In: Fejes József Balázs, Lencse Máté és Szűcs Norbert (szerk.): *Mire jó a tanoda? A TanodaPlatform keretében összegyűjtött innovációk, kutatások, történetek*. Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged. 27–32.

14 http://tanodaplatform.hu/?page_id=565

- Farkas György (2008): Az esztergomi „Mi Házunk - Tanoda” roma közösségi ház. In: Sikos T. Tamás és Szarka László (szerk.): *Kisebbségek és kulturális közösségek az Ister-Granum Eurorégióban*. Selye János Egyetem Kutatóintézete, Komárom. 239–246.
- Fejes József Balázs (2014): Mire jó a tanoda? *Esély*, **26**. 4. sz. 29–56.
- Heindl Péter (2011): Az új oktatási törvény koncepciójának esélyegyenlőségi szempontú vizsgálatáról. *Beszélő*, **16**. 1. sz. 27–33.
- Kelemen Valéria (2016): Bevonó foglalkozás a tanodában. In: Fejes József Balázs, Lencse Máté és Szűcs Norbert (szerk.): *Mire jó a tanoda? A TanodaPlatform keretében összegyűjtött innovációk, kutatások, történetek*. Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged. 65–72.
- Kende Ágnes (2015): „Már tudnak 45 percig egy helyben ülni”, avagy „mire kellő tapasztalat lesz, ad-digra vége is van a programnak”. Helyi fejlesztési programok lehetőségei az oktatási integrációban. *Esély*, **27**. 4. sz. 62–76.
- Kerényi György (2005, szerk.): *Tanodakönyv. Javaslatok tanodák szervezéséhez*. Sulinova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht., Budapest.
- Kié a tanoda (2012): A 2012. április 20-án és 21-én *Kié a tanoda?* című nemzetközi konferencián megfogalmazott javaslatok. Kézirat.
- Krémer Balázs (2008): A projekt-kórságról, avagy a tanoda-szindróma. *Educatio*, **17**. 4. sz. 539–548.
- L. Ritók Nóra (2016): Tanoda vagy iskola? In: Fejes József Balázs, Lencse Máté és Szűcs Norbert (szerk.): *Mire jó a tanoda? A TanodaPlatform keretében összegyűjtött innovációk, kutatások, történetek*. Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged. 22–26.
- Lányi András (2008): Esélyek és egyenlőtlenségek a pályázatfinanszírozásban. *Educatio*, **17**. 4. sz. 526–538.
- Márton Gábor (2016): Kapcsolattartás a szülőkkel – tanodai megközelítések. In: Fejes József Balázs, Lencse Máté és Szűcs Norbert (szerk.): *Mire jó a tanoda? A TanodaPlatform keretében összegyűjtött innovációk, kutatások, történetek*. Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged. 130–140.
- Mohácsi Erzsébet (2005): Tapasztaltok a jó gyakorlatot megvalósító tanoda típusú (extrakurrikuláris) programok köréből. Országos Oktatási Integrációs Hálózat, Budapest. Kézirat.
- Németh Szilvia (2009, szerk.): *A tanoda-típusú intézmények működésének, tevékenységének elemzése. Kutatási beszámoló*. Társi-Tudok, Budapest.
- Németh Szilvia (2013, szerk.): *Tanoda-kutatás és fejlesztés 2012/2013. Zárótanulmány. Vitaanyag*. T-TU-DOK, Budapest.
- Polyacskó Orsolya (2013): „Tanoda” típusú programok. PSIVET, Esélyteremtés szakképzéssel. Kézirat.
- Roma Education Fund (2009): Studies and Researches. Roma Education Fund weboldala, 2012. 12. 30-i megtekintés, <http://www.romaeducationfund.hu/publications/studies-and-researches>
- Roma Education Fund (2012): A Roma Oktatási Alap és a Nyílt Társadalom Alapítvány pályázati felhívása tanodák számára. Roma Education Fund weboldala, 2012. 12. 30-i megtekintés, <http://www.romaeducationfund.hu/news/ref/news-and-events/roma-oktatasi-alap-es-nyilt-tarsadalom-alapitvany-palyazati-felhivasa-tanod>
- Szebenyi Csilla (2006): Belvárosi Tanoda. In: Vekerdy Tamás (szerk.): *Van más megoldás is. Alternatív módszerek a középiskolában*. SuliNova-közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht., Budapest. 395–422.
- Szöke Judit (1998): *A Józsefvárosi Tanoda*. Soros Alapítvány, Soros Oktatási Füzetek, Budapest.